

Пам'яті Сергія Івановича Устича (1955–2020)

7-го лютого цього року пішов з життя доктор соціологічних наук, професор, перший і єдиний на Закарпатті доктор соціологічних наук, завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету С.І. Устич. Він багато зробив для України як державний діяч: з 1995-го до 1999-го був головою Закарпатської обласної державної адміністрації, а впродовж 1999–2005 років — Надзвичайним та повноважним послом України в Чехії та у Словаччині.

Внесок професора Устича в сучасну соціологічну науку є також непере-січним. Його наукові статті надруковані у багатьох країнах. 2015 року в Німеччині було видано англійською мовою його книгу, присвячену системній теорії сучасних кордонів і транскордонних процесів. Ім'я вченого пов'язане і з науковими здобутками Інституту соціології НАН України. Він плідно співпрацював із науковими відділами інституту, зокрема зі співробітниками відділу методології та методів соціології. Підготував ґрунтовну докторську дисертацію, яку блискуче захистив у нашому інституті.

Представляємо читачеві один з останніх текстів С.І. Устича як данину його світлій пам'яті.

DOI 10.15407/sociology2020.02.102
УДК 316.4

СЕРГІЙ УСТИЧ (1955–2020),

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету (88000, Ужгород, вул. Університетська, 14)

SERHII USTYCH (1955–2020),

Doctor of Sciences in Sociology, Professor, Head of the Department of International Studies and Public Communications, Uzhhorod National University (14, Universitetska Street, Uzhhorod, 88000)

Неадитивне суспільство: системологічна парадигма

Вступ

Сучасному суспільству притаманна небачена раніше суперечливість. Вона вирізняється як формами прояву — всеосяжністю і гостротою, так і деструктивними соціальними наслідками, які може спричинити.

Цитування: Устич, С. (2020). Неадитивне суспільство: системологічна парадигма. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 102–122.

На мій погляд, зазначене явище сьогодні, на жаль, не дістає в соціальній теорії достатньо адекватного відображення. Це перешкоджає пошуку правильних відповідей на виклики сучасності, ефективному соціальному управлінню, прогнозуванню вірогідних сценаріїв майбутнього.

У чому це проявляється?

Найперше в тому, що *неповним і неконкретним є соціальне знання про якісні особливості сучасного суспільства та його суперечності*. Це знання ґрунтується на традиційних підходах до аналізу і градації (типології, класифікації) суспільства, які передбачають вирізнення окремих його параметрів (цивілізаційного, формаційного, виробничого тощо) як визначальних чинників розвитку. При цьому зазначені параметри стосуються здебільшого того чи іншого сегмента соціальної дійсності. Так виникло, скажімо, поняття “інформаційне суспільство”, що відображає, головним чином, пріоритетну форму сучасного виробництва.

Між тим, увага має бути сфокусована на встановленні *системоутворювальної властивості сучасного суспільства* — властивості, що найбільшою мірою визначає якісні особливості і соціальної цілісності, і її компонентів. Знання про цю властивість вкрай важливе як для розуміння природи сучасних соціальних процесів, так і для ефективного управління ними.

Ще одна обмеженість наявних трактувань суспільного розвитку полягає в тому, що аналіз структури сучасного суспільства часто здійснюють поза достатнім зв'язком, а то й у відриві від субстратних ознак і свідомості суб'єктів. Мабуть, найбільш яскраво це виявляється в концепції структурного функціоналізму та її різновидах, а сьогодні — в ідеях антисубстанціалізму. Такий підхід призводить до абсолютизації структурного чи функціонального начала соціальної системи, неповноти розуміння їхніх генетичних зв'язків із суб'єктною першоосною, а отже, неможливості розкриття об'єктивного механізму функціонування і розвитку. Крім того, це робить теоретичні конструкції, що відображають суспільні явища, занадто абстрактними чи навіть схоластичними.

Важливою проблемою сучасних соціальних парадигм є також те, що *вони недостатньо кореспондують із часом і простором як формами існування суспільства*. Ця проблема постала у повний зріст в останні десятиліття, коли в результаті науково-технологічного прориву засоби подолання простору і часу набули бурхливого розвитку. Тому без встановлення місця просторових і часових чинників в архітектоніці сучасного суспільства, без пояснення явища пришвидшеного просторового розвитку, феномену соціального часу теоретична думка не може бути продуктивною.

Нарешті, недостатність тлумачень природи сучасного суспільства пов'язана з *низьким рівнем їх аплікативності*. Будь-яке соціальне знання має сенс, якщо в кінцевому результаті зорієнтоване на практичне застосування. Звичайно ж, не йдеться про вульгарне розуміння практичної функції теоретичного знання, про вимогу отримання таких результатів його соціальної імплементації, що завжди піддаються вимірюванню (скажімо, в одиницях ваги чи в грошових знаках).

На мій погляд, надолужити зазначені прогалини в теоретичній рефлексії сучасного суспільства дає змогу *соціальна системологія* — наука, яка хоча

й потребує належного конституювання, проте вже сьогодні має значний пізнавальний потенціал.

Метою статті є системологічний аналіз сутності сучасного суспільства, зокрема неадитивної властивості як головного чинника його вкрай суперечливого розвитку.

Основна частина

Плутанина і суперечності, характерні для широкого спектра сучасних соціологічних теорій, змушують дійти незаперечного висновку: соціальні явища слід розглядати як “системи”, як підкреслював батько сучасної науки про системи Л. фон Берталанфі [Берталанфі, 1969: с. 8].

Як відомо, становлення системних розробок та системної методології як нового напрямку дослідницької діяльності характерне для розвитку науки другої половини ХХ століття. Головним завданням системних досліджень прийнято вважати, з одного боку, аналіз і конструювання систем різного типу, а з іншого — керування системами. Дедалі частіше наголошують також важливість “мистецтва системного мислення” [O’Connor, McDermott, 1997]. Поняття “система”, “системний підхід”, “системний аналіз” стали синонімами нових підходів у дослідженні соціальної дійсності.

Однак не можна не помітити, що апелювання до системності (доречні та не зовсім) із часом стало перетворюватися на своєрідну дослідницьку моду. Поширеними є формулювання-кліше на зразок “об’єкт дослідження є складною системою” без спроби аналізу того, в чому ж конкретно полягає ця системність. У дискусіях про системну методологію нерідко висловлюють більше загальних міркувань (із бездоганим жонглюванням термінами), ніж предметних інноваційних ідей. Окрім того, неготовність пояснити радикальні зміни самої “предметної реальності” соціальної науки [Іванова, 2015: с. 3–4], передусім посилення системної властивості суспільства, приводить деяких авторів до тверджень про “кризу класичної раціональності”.

Очевидно, саме цими обставинами значною мірою пояснюються евристична малопродуктивність та певне згасання системних розробок останніми десятиліттями.

Між тим, системне бачення соціальних об’єктів, якщо воно є коректним, дає можливість достатньо глибоко, повно і конкретно відобразити сутність та архітектуру соціального організму, розкрити механізм його функціонування та розвитку, побудувати статичну та динамічну моделі сучасного суспільства, ефективно прогнозувати варіанти майбутнього розвитку. Саме таке бачення забезпечує соціально-системологічна парадигма.

Поняття “системологія” (от гр. Σύστημα, λόγος), що значною мірою спирається на онтологічний холізм, виникло у другій половині ХХ століття [Rouxneau, 2014] як синонім понять “системна наука”, “теорія систем”. Що ж стосується поняття “соціальна системологія”, то воно, хоч і не часто, використовується в науковому обігу для позначення загальної теорії соціальних систем [Резник, 2003], тобто сукупності різноманітних системних поглядів на суспільство.

Таке розуміння категорії хоч і важливе, проте, на мій погляд, недостатнє, оскільки дефініція передає предметний зміст соціальної системології в надто загальній формі. Поняття не має достатнього смислового навантаження, бо не відображає явище системності. Також у ньому відсутня інформація про функціональне призначення парадигми. Тому постає необхідність запропонувати власне його визначення. Відповідно до цього визначення, *соціальна системологія означає міждисциплінарну галузь знань про системну (неадитивну) якість суспільства, функціонування і розвиток в часі та просторі соціальних об'єктів як систем.*

Якщо загальна системологія є рамковою теорією, то соціальна системологія має цілком конкретний методологічний зміст. На мою думку, основними засадами системологічної парадигми є такі методологічні принципи: принцип неадитивності; принцип єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин; принцип соціального зумовлення; функціонально-генетичний принцип; принцип соціального моделювання. Ці принципи тісно взаємопов'язані, доповнюють, “підсилюють” один одного.

Принцип неадитивності передбачає ідентифікацію неадитивної властивості як загального, системоутворювального начала суспільства.

Як відомо, під *неадитивністю розуміють якісний стан цілісності, який не можна розглядати як просту суму елементів.* Тобто $2 + 2$ у цьому разі не становить 4. Причому розрізняють дві форми неадитивності: суперадитивність та субадитивність. У першому випадку йдеться про нарощення потенціалу цілісності ($2 + 2 =$ більш як 4), у другому — його втрату ($2 + 2 =$ менш як 4).

Поряд зі складними, неадитивними властивостями об'єктів існують прості, адитивні. Адитивні ознаки виражає формула “цілісність дорівнює сумі її частин” ($2 + 2 = 4$).

Наявність неадитивних властивостей зумовлена структурними зв'язками та взаємозалежностями між частинами, організацією цілісності. Тому остання, якщо вона має неадитивну якість, не може пояснюватися лише на підставі знань про її частини.

Поняття “неадитивний” ідентичне широко вживаним поняттям “*системний*”, “*синергійний*”, “*емерджентний*”. Не вдаючись до їх порівняльного аналізу, зазначу, що хоча вони залежно від наукового напрямку, який представляють, різняться між собою, проте, по суті, виражають той самий соціальний зміст.

Використання автором терміна “неадитивний” пов'язане з тим, що цей термін семантично найбільш точно передає нелінійність (“несумативність”) явища соціального об'єднання, кооперації — причому як в аспекті посилення властивостей соціального об'єкта, так і в аспекті їх послаблення.

Відкриття феномену неадитивної якості (системного ефекту, синергійного ефекту) природи та суспільства слід віднести до *найбільш значимих відкриттів людства.*

Адитивні властивості суспільства зумовлювані передусім природними, матеріальними чинниками, а неадитивні — духовними чинниками та цілеспрямованою діяльністю людини.

У соціальній системі слід розрізняти природну (субстратну) і власне соціальну неадитивність.

Звісно, як і кожна соціальна властивість, системна, неадитивна ознака гіпотетично може і має бути вимірюваною — і кількісно, і якісно. Є соціальні явища, неадитивність яких піддається нескладній оцінці. Це, наприклад, ефективність виробництва, що залежить від способу організації останнього. Проте наявний на сьогодні інструментарій вимірювання є недостатнім для того, щоб зробити це в кожному конкретному випадку.

Тому сучасна неадитивність є значною мірою “відчутно-невідчутною реальністю”. Інколи може навіть здаватися, що в ній є наліт містичності. Проте вона завжди існує, є дійсною.

Неадитивна якість є *найскладнішою і найрозвинутішою формою соціального, його квінтесенцією*. Це пояснюється тим, що вона виконує стосовно соціальної дійсності *системоутворювальну функцію*. Системоутворювальна, неадитивна властивість суспільства — це властивість, яка творить із простої соціальної цілісності як суми компонентів складну, несумативну цілісність.

У зв'язку зі зростанням пізнавальної та перетворювальної активності суб'єктів відбувається зміна співвідношення матеріального (об'єктивного) та духовного (суб'єктивного) на користь останнього. Ця зміна, своєю чергою, корелює з рівнем розвитку неадитивної якості (ускладненням) соціальної системи — зростання одного зумовлює посилення іншого. Отже, під кутом зору історичного процесу системні, неадитивні властивості неухильно збільшують свою частку в сукупності соціальних ознак.

Але йдеться не тільки і не стільки про кількісну зміну цієї пропорції. Попри те, що неадитивні властивості в житті суспільства не завжди переважали, вони, як зазначалося, все одно відігравали *визначальну соціальну роль* [Tainter, 1988]. Ця їхня роль зумовлена дією *загального закону розвитку суспільства — закону зростання неадитивної (системної) якості*. Безперечно, дія цього закону має формаційний та конкретно-історичний виміри, тобто в його реалізації можливі тимчасові “відкати” та “збої”.

Будучи загальним, закон зростання неадитивної (системної) якості діє як стосовно соціальної цілісності, так і щодо всіх компонентів суспільства. Тому ступінь розвитку неадитивної якості може, на думку автора, слугувати *універсальним індикатором рівня соціального розвитку*, а отже, й *загальним критерієм градації (типології, класифікації) суспільства*.

Конкретизувати загальний критерій розвитку соціальної дійсності, у першому наближенні, могли б такі показники:

- рівень усвідомлення суб'єктами інтегральності соціальної дійсності;
- рівень мотивації до здійснення ними соціальної діяльності, об'єктивно необхідної для неадитивного розвитку суспільства;
- ступінь розвитку засобів подолання простору і часу та інформаційно-комунікаційних можливостей суб'єктів;
- міра інтегральності суспільних відносин.

Якщо історичний процес розглядати з такого погляду, то його головними віхами є:

- протосистемне суспільство (мисливське та збиральницьке);
- низько- і середньосистемне суспільство (просте і складне сільськогосподарське);
- суспільство системної зрілості (індустріальне);
- високосистемне, неадитивне суспільство (постіндустріальне, інформаційне).

(Вочевидь, можна прогнозувати і наступний ступінь неадитивного розвитку суспільства — гіперсистемний.)

У чому ж полягає сутність сучасного, неадитивного суспільства? На мій погляд, неадитивне суспільство — це складна, велика, відкрита, саморегульована, неентропійна соціальна цілісність, в якій системні, неадитивні властивості досягли високого рівня розвитку і стали домінантними.

Термін “соціальний” зазвичай використовується для позначення суспільних явищ. В окремих джерелах це єдине його значення (з тією різницею, що в англо- та франкомовних дослідженнях термін “соціальний” (*social*) не має синонімів, а в німецькомовних, крім “соціальний” (*sozial*), використовується ще термін “суспільний” (*gesellschaftlich*). В інших дослідженнях термін “соціальний” вживають у широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні його використовують для характеристики суспільного життя в цілому. У вузькому значенні термін “соціальний” у різних мовах означає специфічну сферу суспільних відносин. Говорячи про теорію соціальної системи, ми розуміємо цей термін в широкому сенсі, коли йдеться про суспільство як вищу форму розвитку матерії, а не про різні біосоціальні і навіть біологічні сукупності, що їх нерідко відносять до соціальних систем.

Одразу слід обумовити, що межі “соціального” в запропонованій вище дефініції відповідають межах формаційного як найбільш загального типу соціальної системності. Інакше кажучи, об’єктом відображення є суспільство, взяте у макровимірі. Це обмеження необхідно ввести для того, щоб не поширювати “претензії” системологічного дослідження на надформаційні системно-соціальні утворення.

Наведемо деякі пояснення з приводу вживання поняття “соціальна система”. У широкий науковий обіг воно увійшло у другій половині XIX століття. Але й сьогодні це поняття тлумачать по-різному. В одних випадках у визначенні роблять акцент на цілісності суспільних відносин, в інших — підкреслюють єдність елементних і відносницьких аспектів. Але, видається, більш обґрунтованим буде підхід, відповідно до якого поняття “соціальна система” має включати — без будь-якої жорсткої формально-змістової регламентації — все системне розмаїття суспільства: і елементне, і відносницьке, і дієве, і будь-яке інше. Тому слід уживати це поняття для позначення *будь-якої сукупності суспільних компонентів, що взаємодіють*.

Універсальність, загальність, “гнучкість” поняття соціальної системи, однак, не свідчить про його аморфність.

Принцип єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин — наступний важливий принцип системологічного дослідження.

Теоретико-методологічна значущість принципу єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин зумовлюється, головним чином, тим, що в ньому дістає відображення системний зміст соціальної дійсності. Інтегруючи матеріальні та духовні компоненти суспільного життя, така єдність суспільних суб'єктів, діяльності, відносин є яскраво вираженим системним утворенням, що існує у двох головних різновидах. Елементами соціальних систем одного роду, що містять, як правило, повний набір компонентів єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин, виступають носії соціального, тобто суб'єкти соціальної діяльності. Елементами соціальних систем іншого роду можна вважати будь-який з компонентів вказаної єдності, розглядуваної як цілісність.

Широкі і “гнучке” поняття “соціальний компонент” використовують для того, щоб не накладати жодних обмежень на системність соціальних явищ. Цим поняттям можуть позначатися не тільки елементні, а й будь-які інші аспекти соціальної дійсності (матеріальні та духовні, структурні та функціональні тощо).

Системологічний принцип єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин дає змогу підійти до розв'язання проблеми *основного компонентного ряду*, тих “цеглин”, з яких складається системна різноманітність неадитивного суспільства. Річ у тому, що визначення засадових, “далі неподільних” у межах певної якості компонентів соціальної системи проливає світло на багато її суттєвих рис. У літературі проблемі засадового компонентного ряду приділяють чимало уваги. Пропонують найрізноманітніші “набори” компонентів соціальної системи, що відрізняються як за характером, так і за кількістю.

Не розгортаючи їх аналіз, слід тільки зазначити, що розв'язувати цю проблему щодо соціальної системи належить, виходячи з принципу єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин. Саме суспільні суб'єкти, діяльність, відносини становлять ядро аналізованого компонентного ряду. Однак цими трьома ланками ланцюг засадових компонентів не обмежується. Вони існують у нерозривному зв'язку, “сполученні” з деякими іншими соціальними компонентами. Соціальна активність суб'єктів неможлива, з одного боку, без суспільних потреб та інтересів, що детермінують її, а з іншого — без засобів соціальної діяльності та об'єкта, на який вона спрямована. Єдність суспільних потреб, інтересів, суб'єктів, діяльності, об'єктів і засобів діяльності, а також відносин і становить *засадовий компонентний ряд соціальної системи*.

Поряд із системологічним принципом єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин надзвичайно важливим є *принцип соціального зумовлення*. Учення про зумовлення, опосередковування як процес, в якому відтворюються ті чи ті фрагменти об'єктивної дійсності, стало для сучасного вченого дієвим знаряддям соціального пізнання.

Теоретико-методологічне значення принципу соціального зумовлення в процесі системного дослідження виявляється при аналізі горизонтального і вертикального зрізів соціальної дійсності. Аналіз зумовлення слугує,

зокрема, для розгляду питання про взаємозв'язок компонентів єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин у їхньому *горизонтальному вимірі*. Принцип соціального зумовлення застосовний також для аналізу вертикальної організації соціальної системи, що передбачає рівневу будову суспільного життя.

Функціонально-генетичний принцип слугує з'ясуванню питання про функціонування і розвиток цілісних соціальних утворень. При дослідженні *функціонування* насамперед звертають увагу на ті аспекти системи й, зокрема, структури, які забезпечують їй стійкість і стабільність якостей у відносно мінливих умовах. Натомість при аналізі *розвитку* зонайперше інтерес становлять ті риси системи і, зокрема, структури, які забезпечують у ній різного роду зміни за одночасного збереження суттєвих характеристик.

Поєднання цих двох підходів у дослідженні системи дістало назву функціонально(структурно)-генетичного аналізу соціальної системи. Головна його перевага полягає в тому, що він дає змогу пояснити історію системи через її структуру, а також її структуру — через історію. В такий спосіб синтезуються “синхронні” й “асинхронні” риси розвитку соціальних систем.

Найважливішою теоретико-пізнавальною функцією наступної системологічної засади — *принципу соціального моделювання* — є відображення цілісної картини системної різноманітності сучасного суспільства у схематичному віддзеркаленні найбільш загальних інтегрально-компонентних, інтегрально-функціональних та інтегрально-динамічних якостей останнього.

Сьогодні моделювання є ефективним засобом пізнання соціальної дійсності, невіддільною частиною системних досліджень. “Побудова моделей, які відображають властивості об'єкта дослідження і, відповідно, його призначення, — пишуть А. Гришин та Н. Нікольський, — є одним із принципів системного підходу” [Гришин, Нікольський, 1982: с. 124]. У системній моделі “обов'язково мають бути вирішені всі головні передумови, гіпотези, на яких вона ґрунтується; вони мірою можливості мають належати до найелементарнішого рівня організації моделі й мати цілком чіткий та однозначний характер” [Гвишиани, Садовський, 1979: с. 25].

Таким вимогам відповідає запропонована автором *якісна вербально-графічна модель неадитивного суспільства* (у її статичному і динамічному вимірах).

Горизонтальну структуру *статичної моделі неадитивного суспільства* становлять її основні компоненти (суспільні потреби, інтереси, суб'єкти соціальної діяльності, соціальна діяльність, об'єкти та засоби соціальної діяльності, суспільні відносини), вертикальну — типи цих компонентів (техніко-виробничі, економічні, політичні, духовно-спеціалізовані). Різне сполучення компонентів горизонтальної та вертикальної структур соціальної макросистеми утворює велике розмаїття фрагментів соціальної дійсності.

В архітектоніці неадитивного суспільства (у його макровимірі) передусім виокремлюються мезосистеми. Коли говорять про мезосистемні утворення, то йдеться про соціальні підсистеми з максимальним охопленням

суспільства за горизонталлю (горизонтальні мезосистеми) та за вертикаллю (вертикальні мезосистеми). Основні соціальні мезосистеми являють собою системне втілення головних сфер суспільного життя. Останні в літературі розглядають як великі, однотипні, взаємопов'язані соціальні утворення, що охоплюють за обсягом суспільний організм.

Варто звернути увагу на ті з головних вертикальних суспільних сфер, які “обділені” увагою дослідників — *соціально-просторову* та *соціально-часову*. Далі констатації їхнього існування справа, по суті, не просунулася. Між тим, за умов радикальних технічних і технологічних змін, які, з одного боку, безпрецедентно пришвидшили розвиток суспільства, а з іншого — породили небачені за масштабами процеси інтернаціоналізації суспільного життя (значною мірою завдяки появі нових способів подолання простору), просторово-часові чинники вийшли на перший план розвитку соціальної системи. “... У системно розвинутій науковій теорії поняття простору і часу стають вихідними і визначають соціальне знання про закономірності рухомої матерії. Пізнання соціальних процесів без урахування просторових відносин і з'ясування їхніх закономірностей не можна вважати завершеним” [Потемкин, Титаренко, 1985: с. 18].

Просторові та часові характеристики є важливим складником змісту, суті соціальних компонентів: суспільних потреб, інтересів, суб'єктів діяльності, об'єктів і засобів діяльності, відносин усіх типів. Сукупність цих характеристик утворює “наскрізні” вертикально-цілісні зрізи соціальної системи — *соціально-просторову* і *соціально-часову основні вертикальні мезосистеми*.

Розгляньмо сутність просторово-часових чинників на прикладі визначення соціально-просторової системи суспільства. У першому наближенні соціально-просторову систему можна схарактеризувати як сукупність соціально-територіальних суб'єктів (індивідуальних чи спільнісних), що перебувають у певних соціально-просторових відношеннях. Соціально-просторові суб'єкти в цьому разі постають як елементи системи, а сукупність соціально-просторових відносин — як її структура.

Також можна припустити наявність основних соціально-просторових підсистем: виробничо-територіальної, економіко-територіальної, політико-територіальної та духовно-територіальної, які, відповідно, формуються на рівні техніко-виробничої, економічної, політичної та духовно-спеціалізованої систем. Розгорнутий аналіз сучасних соціально-просторових явищ здійснено у попередніх дослідженнях автора [Ustych, 2015].

Законом розвитку соціально-просторової системи є зростання інтегрованості її складових частин у зв'язку з революційними науково-технологічними змінами у способах подолання простору. Натомість аналізуючи соціальний час, слід зазначити, що він існує у зв'язку з існуванням суб'єктів та їхньою соціальною діяльністю. Законом розвитку соціально-часової системи є пришвидшення розвитку її компонентів, наростання динамічних характеристик соціального буття, що спричинює зростання відмінностей між астрономічним і соціальним вимірами часу. Просторові та часові характеристики є невіддільними аспектами системної, неадитивної якості соціальної дійсності. При цьому закони розвитку соціального простору і часу є важ-

ливими аспектами дії загального закону розвитку суспільства — закону зростання його неадитивної якості.

Що стосується соціальних мікросистем, то вони становлять найбільш конкретний і найменш масштабний рівень соціальної макросистеми й формуються в межах горизонтальних і вертикальних мезосистем.

Горизонтальна та вертикальна структури неадитивної соціальної системи утворюють свого роду шкалу соціальних координат, через які можна визначити соціальне місцезнаходження, а також вихідні характеристики будь-якого явища суспільного життя [Устич, 1992]. У цьому сенсі статична модель неадитивного суспільства має певну, обмежену схожість із періодичною системою хімічних елементів. Тож за функціональною аналогією з періодичною системою хімічних елементів [Scerri, 2011] *вертикальні мезосистеми можна розглядати як періоди соціальної макросистеми, а горизонтальні — як її групи*. Зрозуміло, статичність цієї моделі є умовною. Це є допущенням задля того, щоб краще відобразити сутнісні риси неадитивної макросистеми.

На відміну від пізнання об'єктів неорганічного світу, аналіз соціальних компонентів не може обмежуватися тільки встановленням їх умовно статичних характеристик. Адекватне розуміння їх природи неможливе без з'ясування взаємодії цих компонентів (як у вимірі функціонування, так і у вимірі розвитку).

Джерелом функціонування і розвитку соціальної системи є неперервне виникнення та розв'язання в її лоні суперечностей.

Видається, що соціальна системологія надає добру підставу для типологізації соціальних суперечностей. Вісью системологічної типологізації є виокремлення загальної, особливих і одиничних суперечностей, чи, якщо виходити з величини соціального охоплення, макро-, мезо- і мікросуперечностей.

Загальну суперечність макросоціальної неадитивної цілісності можна визначити як суперечність між зумовленими соціальними і природними чинниками, актуальними потребами в розвитку неадитивної якості системи та її компонентів і мірою, ступенем реалізації цих потреб.

Через розв'язання загальної суперечності реалізується загальний закон розвитку неадитивного суспільства. Відповідні суперечності, які формуються на рівні кожної з основних сфер суспільного життя (основних мезосистем) — техніко-виробничі, економічні, політичні, духовно-спеціалізовані — слід розглядати як *особливі суперечності* неадитивного суспільства. Аналогічні суперечності, характерні для розвитку конкретних фрагментів суспільного життя (соціальних мікросистем), слід кваліфікувати як *одиничні суперечності*. Проявами суперечностей неадитивного суспільства є утворювані в ньому *конфлікти*.

Механізм розв'язання соціальних суперечностей, а отже, і механізм функціонування та розвитку неадитивного суспільства має лінії горизонтального і вертикального зрізів.

Лінії горизонтального зрізу пов'язані з послідовним зумовленням компонентів єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин (від потреб до відносин). У процесі цього зумовлення відбувається обмін різними формами соціального: речовиною, енергією, інформацією. Першим (початковим) компонентом у ланцюжку взаємодії є потреби та інтереси суб'єкта. Але як об'єктивні явища вони активуються тільки тоді, коли відображаються в його свідомості. Тому саме свідомість відіграє у ланцюжку зумовлення ключову роль. Суб'єктивне за своєю природою зростання кількості та якості інформації про себе й навколишній світ спричиняється до зростання неадитивності (ускладнення) свідомості. Підвищення рівня неадитивності (ускладнення) свідомості суб'єктів, своєю чергою, веде до диверсифікації та підвищення ефективності, тобто зростання неадитивності (ускладнення) їхньої соціальної діяльності. Ускладнення соціальної діяльності виявляється насамперед у зростанні кількості та якості соціальних груп та соціальних інститутів. Результат цього ускладнення — підвищення ефективності соціальної діяльності (кількісного вираження неадитивної якості). Ускладнення ж соціальної діяльності суб'єктів має наслідком зростання кількості та якості, зміну конфігурації їхніх взаємозв'язків, передусім неадитивних, тобто ускладнення структури, організації соціальної системи.

Функціонування компонентів горизонтального зрізу соціальної дійсності, зокрема його (функціонування) окремий цикл, охоплює період від моменту, коли суспільні потреби “надсилають” у ланцюг зумовлення початковий імпульс, до того часу, коли на надіслану інформацію відреагував “кінцевий” компонент єдності — суспільні відносини.

Розвиток неадитивної цілісності являє собою “накладення” завершених і незавершених циклів функціонування, в перебігу якого: а) первинна потреба детермінує роботу механізму зумовлення єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин (завершеного циклу функціонування); б) результат дії зазначеного механізму (соціальна рівнодійна) через зворотний зв'язок вносить корективи у зміст первинної потреби; в) скоригована (вторинна) потреба детермінує новий цикл її реалізації — і так до повної реалізації закладеного в потребі об'єктивно-історичного змісту.

Що стосується *ліній вертикального зрізу* механізму функціонування і розвитку неадитивного суспільства, то вони розгортаються від техніко-виробничого й економічного типів єдності суспільних суб'єктів, діяльності, відносин до її політичного і духовно-спеціалізованого типів. При цьому послідовне зумовлення однієї системи іншою здійснюється через зумовлення потреб (“вхід”) детермінованої системи. Цей же “вхід” (що дуже важливо!) вможливорює забезпечення взаємодії систем із їхнім природним та соціальним середовищем. “Накладення” завершених і незавершених циклів функціонування системи, а також її безперервна взаємодія із середовищем зумовлюють турбулентність і біфуркацію неадитивної цілісності, її нелінійний розвиток — явища, які сьогодні називають *синергетичними*.

Як зазначає В. Симчера, нелінійні зв'язки, що відображають взаємодію безлічі випадкових причин та наслідків, є індетермінованими. Вони зміню-

ються в стохастичному, тобто імовірнісному режимі й можуть виявлятися лише в разі спостереження необхідної кількості масових даних. Тому для аналізу нелінійних зв'язків мають існувати й перебувати в розпорядженні дослідників всі масиви великих (Big Data) і відкритих (Open Data) даних [Симчера, 2008: с. 32].

Сукупність ліній (компонентів та їхніх зв'язків) горизонтального і вертикального зумовлення неадитивної цілісності становить її *мотиваційний механізм*. Мотиваційний механізм, що відображає сутність суб'єктів, забезпечує матеріалізацію компонентів їхньої свідомості, фіналізованих у мотивах. Це — ключ до розуміння характеру, спрямованості соціальної активності людини. В цьому полягає його методологічне значення.

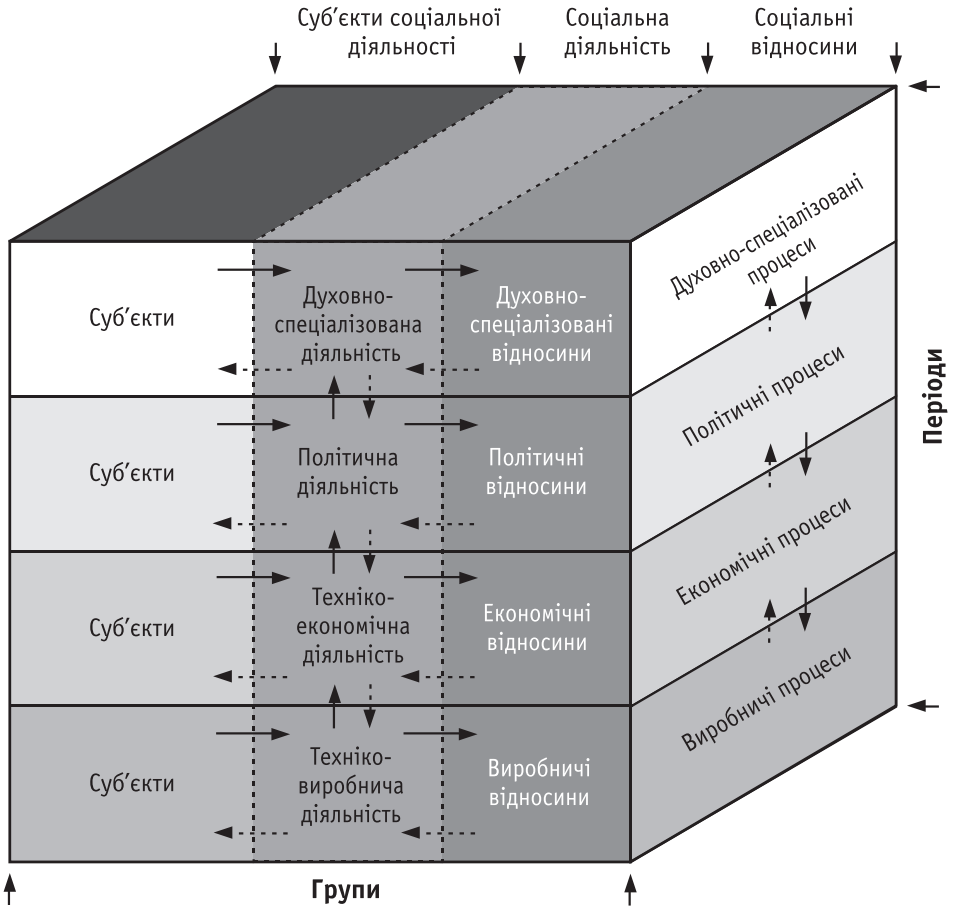
У своєму динамічному вимірі вербально-графічна модель неадитивного суспільства має такий вигляд (див. рис.). Неадитивна якість через розв'язання основної соціальної суперечності забезпечує *динаміку соціальної системи* як в аспекті її функціонування, так і в аспекті розвитку.

Ключове значення в цьому має *усвідомлення суб'єктами необхідності певних дій*, що об'єктивно приведуть до підвищення рівня неадитивності суспільства. Саме це усвідомлення є *духовним джерелом наявних у неадитивному суспільстві конфліктів*. Річ у тім, що свідомість людини складається з двох частин. Одна — пізнавально-перетворювальна — спрямована на зміни навколишнього середовища і самої людини. У цій частині абсолютно домінувальними є *раціональні утворення*. Вона розвивається з дедалі більшим пришвидшенням. Якраз ця частина забезпечує інноваційний розвиток людства. Інша частина — консервативна — значною мірою зумовлюється біофізіологічною природою людини. В ній переважають *емоційно-чуттєві компоненти*. Цей блок свідомості є вельми статичним. Тому Р. Райт і кваліфікує людину як “моральну тварину” (moral animal) [Wright, 2002: р. 8]. Ці дві частини свідомості суб'єктів взаємодіють, зазнають впливу одна одної, проте консервативна частина має “бастіонний” характер і важко піддається змінам.

Головним вузлом загальної суперечності неадитивного суспільства є конфлікт між *емоційно-чуттєвою* частиною свідомості суб'єктів та *суспільною практикою* (соціальною діяльністю індивідів та їхніми соціальними відносинами). Суспільна практика, по суті, є *об'єктивованою свідомістю* — “джином, випущеним із пляшки”.

Зазначений конфлікт реалізується через дію мотиваційного механізму соціальної активності суб'єктів. В історії людства відомі три типи мотиваційного механізму. Перший, притаманний первісній людині, можна ідентифікувати як *общинний*. Він був мало розвинутим, бо у свідомості індивідів майже повністю переважали емоційно-чуттєві компоненти. Цей механізм зумовлював поведінку членів общини, яка не набагато відрізнялася від стадного існування тварин. Другий, *індивідуалістичний*, став продуктом більш зрілих соціальних відносин, коли з'явилися інститути приватної власності та держави. Домінантним мотивом цього механізму є отримання користі (в різних формах: матеріального багатства, влади, задоволення амбіцій тощо). Цей тип мотиваційного механізму найбільш вдало поєднував емоційно-чуттєві (передусім, природний егоїзм) та соціальні (зокрема, здатність до

Періодична система соціальних компонентів



Умовні позначення:

Періоди:

- Духовно-спеціалізована система
- Політична система
- Економічна система
- Техніко-виробнича система

Групи:

- Суб'єкти (потреби, інтереси, свідомість)
- Соціальна діяльність (знаряддя соціальної діяльності)
- Соціальні відносини (соціальна рівнодія)

Рис. Модель неадитивного суспільства (динамічний вимір)

регуляторності) начала свідомості людини, ефективно забезпечував реалізацію її активності. Тому він перетворився на могутній генератор розвитку суспільства. Третій тип мотиваційного механізму, який, мабуть, можна назвати *гіперсоціальним*, не був продуктом природно-історичного розвитку, а виявився результатом імплементації абстрактної теоретичної схеми організації суспільства в незрілі соціальні умови, такою собі спробою передчасних “соціальних пологів”. В підґрунті цієї схеми були, з одного боку, відмова від індивідуалізму, спроба його притлумлення та викорінення, з іншого — штучне і форсоване усупільнення в економіці (у відносинах власності, господарювання), насадження гіпертрофованого колективізму в інших сферах суспільного життя, включно з мораллю. Іншими словами, мала місце переважно примусова тотальна соціалізація задля досягнення декларованих вищих цінностей — гуманності та справедливості.

Масштабні і багато в чому трагічні політичні експерименти з імплементації цього механізму (в колишньому Радянському Союзі, маоцзедунівському Китаї та на деяких інших соціальних майданчиках) були врешті-решт відкинуті суспільством — відкинуті, насамперед, тому, що не відповідали ані необхідному рівню об’єктивного неадитивного розвитку суспільства, ані змісту свідомості його суб’єктів.

Нині продовжує функціонувати індивідуалістичний, егоцентричний за своєю суттю мотиваційний механізм розвитку суспільства, який значною мірою репродукує риси біофізіологічного походження (скажімо, патологічну жадібність, що, вочевидь, ґрунтується на тваринному відчутті ненаситності). Цьому вслякю сприяє сучасна інформаційно-комунікаційна система, яка має небачені раніше можливості для маніпуляції свідомістю суб’єктів. З метою забезпечення максимального зиску будь-якою ціною вона впливає на легкодоступні та найбільш вразливі чуттєво-емоційні центри свідомості людини. Звідси культивування гіпертрофованого споживання, необмеженого сексуального задоволення, насилля тощо. Натомість “раритетними” стають такі соціальні риси, як честь, гідність, совість тощо. Це змушує говорити про певну *реінкарнацію тваринного в сучасній людині*.

Недаремно вперше за півтора тисячоліття Папа Римський Бенедикт XVI розширив традиційний перелік смертельних гріхів людства. Вже відомі сім пороків людини: гордість (пиха), жадібність, заздрість, гнів, лінощі, хтивість та ненажерливість доповнені найбільш актуальними вадами сучасних грішників, такими як контроль за народжуваністю, контрацепція, сумнівні з моральної точки зору експерименти над людиною, вживання наркотиків, забруднення довкілля, збільшення майнової нерівності, надмірне багатство та дії, що призводять до зростання кількості бідних [Список, 2008].

Між тим рівень неадитивності соціальної дійсності невпинно зростає. Як зазначав Д. Бел, “постіндустріальні тенденції ... ускладнюють суспільство та природу його соціальної структури” [Белл, 2004: с. сіх]. Можна припустити, що це зростання відбувається не в арифметичній, а в геометричній прогресії. З’являються відмінні від традиційних, *атипові* економічна і фінансова кризи, а Європейський Союз змушений вводити посаду єврокомі-

сара з питань цифрової економіки [Schmidt, Cohen, 2013]. Ведуться незвичні, “не за правилами” *гібридні* війни. Відбуваються небачені раніше явища, коли за лічені години через віртуальні соціальні мережі в єдину силу організовуються сотні тисяч людей. Ідеться вже не тільки про системність окремого суспільства, а й про дедалі більшу інтегрованість, *взаємозалежність світового співтовариства* — про “світ-систему”.

Очевидною є ситуація, коли *неадитивізація, ускладнення соціальних відносин випереджає соціалізацію свідомості людини*. Це випередження неухильно зростає, формуючи в неадитивному суспільстві дедалі ширшу зону турбулентності у вигляді *глобальних загроз та викликів людству* [Keller, 2011]. За цих обставин апокаліптичний сценарій, коли “перегрів” неадитивного суспільства в певний момент призводить до неконтрольованого соціального чи фізичного вибуху, є цілком реальним.

Чи є підстави прогнозувати альтернативний сценарій, сценарій поступального і збалансованого розвитку неадитивної дійсності? Є, але його реалізація вможливиться тільки за умови *трансформації чинного нині мотиваційного механізму корисливості та накопичення багатства в мотиваційний механізм збереження і вдосконалення суспільства*.

Для цієї трансформації мають відбутися суттєві зміни в структурі свідомості людини, передусім зміни у співвідношенні її емоційно-чуттєвого та раціонально-соціального начал на користь останнього. При цьому важливо, щоб зберігався достатній рівень умотивованості соціальної активності людини. Тобто йдеться про розв’язання надскладної проблеми, пов’язаної не тільки з *бажанням* (готовністю) суб’єктів суттєво змінюватися, а й із їхньою *здатністю* це зробити, залишаючись представниками виду “людина розумна”. Як відомо, Е. Тофлер бачить цю проблему в загостреному ракурсі — ракурсі здатності людської психіки витримати перевантаження соціального пришвидшення, не наразившись при цьому на “шок від майбутнього” [Тоффлер, 2001].

Гіпотетично позитивне розв’язання цієї проблеми можливе. Головною передумовою цього є високий рівень неадитивності сучасного суспільства (на відміну від часів, коли втілювався гіперсоціальний мотиваційний механізм). Є *два можливі сценарії* формування нового мотиваційного механізму розвитку неадитивного суспільства.

Перший полягає у виробленні та соціальній імплементації під впливом імперативу виживання *нової філософії буття людини*. В її основі має бути усвідомлення зростання системної єдності світу, взаємозалежності особистої долі кожного і долі близьких та далеких для нього людей. Це усвідомлення має стати домінантним мотивом поведінки якщо не всіх і кожного (знаючи природу людини, в це важко повірити), то хоча б позитивної критичної більшості соціуму. Цей сценарій вже має свою історію. Досить згадати Гуманістичні маніфести, розвідки Римського клубу, оцінки “групи мудрих”, створеної лідерами ЄС для аналізу майбутніх викликів і реагування на них, тощо. Звичайно, якнайшвидша реалізація цього сценарію була б найприйнятнішою. Але вагомих підстав для оптимізму як історія [Harari, 2014], так і сучасність, на жаль, поки не дають [Geiselberger, 2017]. Є певні футурологи-“циніки”, які стверджують, що для сприйняття цього сценарію соціум по-

винен пройти шокову терапію у вигляді якоїсь воєнної чи екологічної катастрофи, яка кінцево переконає в необхідності радикальних змін в організації світу.

Існує й *інший можливий сценарій* імплементації мотиваційного механізму виживання людства — еволюція людини в інший вид гоміноїдів. Це передбачає, що люди продовжуватимуть розвиватися на підставі традиційного природного відбору впродовж мільйонів років, і “*homo sapiens*” поступово трансформується в один чи кілька нових видів із радикально зміненою структурою свідомості та принципово новим мотиваційним механізмом. Однак виникає питання, чи за наявної динаміки загроз існуванню людини буде збережено сам суб’єкт процесу... Побутують і більш радикальні бачення можливих метаморфоз людини. У будь-якому разі, *хочеш змінити світ — мусиш змінити людину*. Ця істина дійсна, відколи існує світ і людина. Але з особливою переконливістю і гостротою це засвідчують нинішні, неадитивні часи.

Вище було викладено засади соціально-системологічної парадигми, а кризь їх призму проаналізовано сутність сучасного неадитивного суспільства. Висунуті системологічні ідеї, на думку автора, мають не тільки теоретичну вагу, а й значний соціально-імплементаційний потенціал. Відзначимо його деякі аспекти.

Один із них — *світоглядний, практично-орієнтаційний*. Розуміння природи та зростання ролі неадитивної якості в розвитку сучасного суспільства, врахування можливих негативних наслідків її ігнорування мають сприяти зусиллям з розбудови *адекватної сучасним викликам соціальної діяльності суб’єктів*. Це означає, наприклад, що замість ініціювання не завжди доцільних організаційних та інституціональних пертурбацій суспільства доцільно створювати *ефективну систему формування у свідомості людей установок соціально відповідальної поведінки*. Найголовніше, слід досягнути усвідомлення того, що за сучасних умов соціуму потрібні не паліативні, а сутнісні, радикальні зміни, що стосуються насамперед свідомості людини.

Інший аспект важливості системологічної парадигми — *пізнавально-практичний*. Соціальна системологія закладає підґрунтя для пришвидшеного напрацювання прикладних системних розробок, а отже, для переведення соціальних досліджень із категорії описових (якими вони сьогодні здебільшого є) в розряд практично необхідних. Скажімо, з побудовою моделі неадитивного суспільства, визначенням його основного компонентного ряду створюються необхідні передумови для суттєвого поліпшення формалізації соціальної інформації. Свого часу В. Афанасьєв зазначає: “Можливий шлях до формалізації — такий аналіз текстів, коли різноманітність останніх зводиться до визначеної сукупності (набору) змістовних елементів... Найбільш складне в цій операції — знайти елементи змісту, які можуть служити одиницею обліку” [Афанасьєв, 2013: с. 254].

Формалізація соціальної інформації є вкрай важливою. Адже у зв’язку із посиленням нелінійних соціальних процесів тільки вербального їх аналізу не завжди достатньо. Сьогодні в багатьох випадках унеобходнюються цифровий інструментальний образ і модель суспільства, що зможуть

максимально адекватно відобразити багатовимірність і багатофакторність його ознак [Симчера, 2008: с. 32–33]. Проте, і на цьому слід наголосити, коректна формалізація соціальної інформації та, зокрема, використання кількісних методів можливі тільки на підставі якісного аналізу соціального об'єкта.

Пізнавально-практичне значення соціальної системології підтверджується результатами прикладних досліджень, проведених автором. Так, системологічні принципи слугували методологічними засадами при реалізації кількох міжнародних проектів за Програмою ENPI Європейського Союзу. Зокрема, йдеться про розроблення (з використанням кількісних та якісних методів аналізу) системи індексації та моніторингу соціальних явищ [Ustych, 2013].

Висновки

Якщо викладені вище міркування підсумувати, то можна дійти певних висновків.

1. Соціальна системологія є потужним знаряддям пізнання та перетворення соціальної дійсності.
2. Аналіз розвитку системної, неадитивної властивості суспільства є ключем до розуміння його минулого, сучасного і майбутнього. Через свої особливості неадитивна якість нині не завжди піддається фіксації та вимірюванню наявним науковим інструментарієм. Проте, якщо врахувати неухильне зростання можливості соціального пізнання, то можна припустити, що це (в той чи інший спосіб та тією чи іншою мірою) можна буде зробити в недалекому майбутньому.
3. Методологічні принципи соціальної системології забезпечують адекватне відображення природної, органічної єдності вельми різних за своєю природою чинників, що впливають на розвиток суспільства — від суб'єктних до матеріально-речових. Це також дає змогу розбудувати статичну та динамічну моделі макросоціальної системи.
4. Зазначені моделі сприяють сутнісній ідентифікації об'єктів неадитивного суспільства, відображенню їхніх параметрів: координат соціального місцезнаходження, основних властивостей, горизонтальних та вертикальних зв'язків тощо. Окрім того, за допомоги цих моделей можна також виявляти й усувати “білі плями”, прогалини в теоретичному відображенні соціальної дійсності, прогнозувати виникнення нових соціальних утворень.
5. Використання зазначених принципів дає змогу також провести якісний аналіз функціонально-генетичних та просторово-часових характеристик неадитивного суспільства, ідентифікувати та дослідити його основну суперечність. Це, своєю чергою, створює передумови для використання кількісних методів дослідження багатовимірності й багатофакторності його нелінійних властивостей.
6. Генеруючи адекватне знання про якісні особливості та суперечності неадитивного суспільства, соціальна системологія здатна сприяти гар-

монізації його розвитку, ефективному прогнозуванню сценаріїв майбутнього.

Безперечно, проведено дослідження неадитивної сутності сучасного суспільства є певною мірою схематичним. Проте, на думку автора, цього достатньо, щоб переконатися в науковій продуктивності та практичному значенні викладених у цьому дописі соціально-системологічних положень. Висловлюючись фігурально, системологічне обстеження сучасного суспільства підтверджує його важку недугу. Однак, на відміну від інших діагностичних підходів, соціальна системологія не тільки констатує цей прикрий факт, а й також: 1) надає суттєво уточнений діагноз хвороби та 2) пропонує рекомендації щодо її ефективного лікування. Тепер справа за хворим — соціумом, його бажанням по-справжньому лікуватися.

Джерела

- Афанасьев, В. Г. (2013). *Социальная информация и управление обществом* (2-е изд.). Москва: Издательская группа URSS.
- Белл, Д. (2004). Предисловие к русскому изданию 1999 года. В: Д. Белл, *Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования* (с. lxxxv–cxliv). Москва: Academia.
- Гвишиани, Д.М., Садовский, В.Н. (Ред.) (1980). Системные исследования. Методологические проблемы: Ежегодник 1979. Москва: Наука.
- Гришин, А.Д., Никольский, Н.М. (1982). Системный анализ и диалог с ЭВМ в исследовании международных отношений: Некоторые вопросы теории и опыта. Москва: Международные отношения.
- Иванова, А.И. (2015). Методология общественных наук: К постановке вопроса. *Universum: Общественные науки*, 10 (19). Отримано з: <http://7universum.com/ru/social/archive/item/2681>
- Потемкин, В.К., Титаренко, Н.А. (1985). Методологические проблемы соотношения пространственных форм в обществе. В: *Роль методологии в развитии науки: Сборник статей*. Новосибирск: Наука.
- Резник, Ю.М. (2003). Введение в социальную теорию: Социальная системология. Москва: Наука.
- Симчера, В.М. (2008). *Методы многомерного анализа статистических данных*. Москва: Финансы и статистика.
- Список смертных грехов обновили и расширили (2008, 10 марта). *Корреспондент.net*. Отримано з: <https://korrespondent.net/world/400056-spisok-smertnyh-grehov-obnovili-i-rasshirili>
- Тоффлер, Э. (2001). *Шок будущего*. Москва: АСТ.
- Устич, С. (1992). Системне дослідження суспільства. Львів: Світ.
- фон Бергаланфи, Л. (1969). Общая теория систем — обзор проблем и результатов. В: *Системные исследования: Ежегодник* (с. 30–54). Москва: Наука.
- Geiselberger, H. (Hrsg.) (2017). *Die grosse Regression: Eine internationale Debatte uber die geistige Situation der Zeit*. Berlin: Suhrkamp.
- Harari, Yu.N. (2014). *Sapiens: A brief history of humankind*. London: Harvill Secker.
- Keller, J. (2011). Tri socialni svety: Socialni struktura postindustrialni spolecnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- O'Connor, J., McDermott, I. (1997). *The art of systems thinking: Essential skills for creativity and problem solving*. New York, NY: Thorsons.

Pouvreau, D. (2014). The hermeneutical system of general systemology: Bertalanffian and other early contributions to its foundations and development. In: D.P. Arnold (Ed.), *Traditions of systems theory: Major figures and contemporary development* (pp. 84–136). New York, NY: Routledge.

Schmidt, E., Cohen, J. (2013). *The new digital age: Reshaping the future of people, nations and business*. New York, NY: Knopf Doubleday.

Scerri, E.R. (2011). The evolution of the periodic system. *Scientific American*, January 21. Retrieved from:

<http://www.scientificamerican.com/article/the-evolution-of-the-periodic-system>

Tainter, J.A. (1988). *The collapse of complex societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ustych, S. (2015). *Systems theory of borders and transborder processes*. Saarbrücken: Scholars' Press.

Ustych, S. (2013). *The indexation and monitoring of the modern transborder processes*. Retrieved from: <https://www.statistics.gov.hk/wsc/STS096-P2-S.pdf>

Wright, R. (2002). *Moralni zvoire: Proc jsme to, co jsme*. Praha: Nakladatelstvi Lidove novyny (NLN).

Отримано 04.05.2020

References

Afanasiev, V.G. (2013). *Social information and societal governance* (2nd ed.). [In Russian]. Moscow: Editorial URSS. [= Афанасьев 2013]

Bell, D. (2004). Preface to the 1999 Russian edition. [In Russian]. In: D. Bell, *The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting* (pp. LXXXV–CXLIV). Moscow: Academia. [= Белл 2004]

Geiselberger, H. (Hrsg.). (2017). *Die grosse Regression: Eine internationale Debatte uber die geistige Situation der Zeit*. Berlin: Suhrkamp.

Grishin, A.D., Nikolskii, N.M. (1982). Systemic analysis and dialogue with the electronic computing machine in international affairs research: Theory and experience. [In Russian]. Moscow: Mezhdunarodnyie otnosheniia. [= Гришин 1982]

Gvishiani, D.M., Sadovskii, V.N. (Eds.) (1980). *Methodological challenges of systems research: 1979 yearbook*. [In Russian]. Moscow: Nauka. [= ГВИШИАНИ 1980]

Harari, Yu.N. (2014). *Sapiens: A brief history of humankind*. London: Harvill Secker.

Ivanova, A.I. (2015). Methodology of social sciences: A statement of the problem. [In Russian]. *Universum: Social Sciences*, 10 (19). Retrieved from:

<http://7universum.com/ru/social/archive/item/2681> [= Иванова 2015]

Keller, J. (2011). *Three social worlds: The social structure of post-industrial society*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

O'Connor, J., McDermott, I. (1997). *The art of systems thinking: Essential skills for creativity and problem solving*. New York, NY: Thorsons.

Potiomkin, V.K., Titarenko, N.A. (1985). Methodological problems concerning the relationship between different spatial forms in society. [In Russian]. In: *The role of methodology in the development of science: Collected papers*. Novosibirsk, RF: Nauka. [= Потемкин 1985]

Pouvreau, D. (2014). The hermeneutical system of general systemology: Bertalanffian and other early contributions to its foundations and development. In: D.P. Arnold (Ed.), *Traditions of systems theory: Major figures and contemporary development* (pp. 84–136). New York, NY: Routledge.

Reznik, Yu.M. (2003). *Introduction to social theory: Social systemology*. [In Russian]. Moscow: Nauka. [= Резник 2003]

Schmidt, E., Cohen, J. (2013). *The new digital age: Reshaping the future of people, nations and business*. New York, NY: Knopf Doubleday.

Scerri, E.R. (2011, January 21). The evolution of the periodic system. *Scientific American*. Retrieved from:

<http://www.scientificamerican.com/article/the-evolution-of-the-periodic-system>

Simchera, V.M. (2008). *Methods for multidimensional data analysis*. [In Russian]. Moscow: Finansy i statistika. [= Симчера 2008]

Tainter, J. A. (1988). *The collapse of complex societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

The list of deadly sins has been updated and expanded. (2008, March 10). *Korrespondent.net*. [In Russian]. Retrieved from

<https://korrespondent.net/world/400056-spisok-smertnyh-grehov-obnovili-i-rasshirili> [= Список 2008]

Toffler, A. (1970). *A Future Shock*. New York: Random House.

Ustych, S. (1992). *Researching society systemically*. [In Ukrainian]. Lviv: Svit. [= Устич 1992]

Ustych, S. (2015). *Systems theory of borders and transborder processes*. Saarbrücken, Germany: Scholars' Press.

Ustych, S. (2013). *The indexation and monitoring of the modern transborder processes*. Retrieved from: <https://www.statistics.gov.hk/wsc/STS096-P2-S.pdf>

von Bertalanffy, L. (1969). General system theory: A survey. [In Russian]. In: *Systems Research: Yearbook* (pp. 30–54). Moscow: Nauka. [= фон Бергаланфи 1969]

Wright, R. (2002). *The moral animal: Why we are, the way we are*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny (NLN).

Received 04.05.2020

СЕРГІЙ УСТИЧ

Неадитивне суспільство: системологічна парадигма

Стаття присвячена дослідженню методологічних засад соціальної системології. Подано тлумачення неадитивної якості як системоутворювального начала соціальної дійсності. Ідентифіковано загальну суперечність сучасного неадитивного суспільства, запропоновано його модель, описано механізм функціонування та розвитку. Проаналізовано імплементаційний потенціал пропонуєних системологічних ідей.

Ключові слова: соціальна системологія, методологічні принципи, неадитивна якість суспільства, загальна суперечність, модель соціальної макросистеми, функціонування і розвиток, мотиваційний механізм, глобальні виклики і загрози

СЕРГЕЙ УСТИЧ

Неаддитивное общество: системологическая парадигма

Статья посвящена исследованию методологических основ социальной системологии. Представлено толкование неаддитивного качества как системообразующего начала социальной действительности. Идентифицировано общее противоречие современного неаддитивного общества, предложена его модель, описан механизм функционирования и развития. Проанализирован имплементационный потенциал предлагаемых системологических идей.

Ключевые слова: социальная системология, методологические принципы, неаддитивное качество общества, общее противоречие, модель социальной макросистемы, функционирование и развитие, мотивационный механизм, глобальные вызовы и угрозы

SERHII USTYCH

A non-additive society: The systemological paradigm

The paper examines the methodological underpinnings of social systemology. The quality of being non-additive is here construed as the systemic-in-character origin of social reality. The author points out the contradictory nature of present-day non-additive society, suggests a model for this type of society, and then outlines a mechanism through which it functions and develops. In addition, the implementation potential of suggested systemological ideas has been analysed.

Keywords: *social systemology, methodological underpinnings, the quality of being non-additive (in regard to society), contradictory nature, a model for a social macrosystem, functioning and development, motivational mechanism, global threats and challenges*